

УДК 72: 111.852

Г. О. Осиченко

*к. арх., доцент Полтавський національний технічний університет
імені Ю. Кондратюка*

МОДЕЛІ ЕСТЕТИЧНОГО І ПРЕКРАСНОГО В ФІЛОСОФІЇ І ЕСТЕТИЦІ

У статті розглядаються концепції Естетичного і Прекрасного, що були сформовані в історії філософії і естетики. Суб'єкт естетики розглянутий з системної точки зору, визначено типи об'єктів естетики, що дало змогу уточнити типологію моделей Естетичного та виявити їх місце і масштаб в загальній системі естетичних відносин.

Ключові слова: Естетичне, Прекрасне, об'єкт естетичних відносин, суб'єкт естетичних відносин.

Постановка проблеми. Містобудування метою своєю ставить не тільки створення гуманного, гармонійного і естетично виразного міського середовища, але й як діяльність претендує на статус мистецтва. Тому вибір проектних методів вимагає наукового обґрунтування шляхом звернення безпосередньо до тієї науки, яка займається проблемами Естетичного і мистецтва - естетиці. У цьому зв'язку естетика містобудування є похідною від естетики як галузі філософії та співвідноситься з нею як частина із загальним. Необхідність філософського обґрунтування естетики містобудування визначається також тим, що спектр сучасних наук, що звертаються до проблеми естетичної діяльності людей досить широкий (біологія, психологія, фізика, нейрофізіологія, мистецтвознавство, культурологія, природознавство, географія і т.д.) і об'єднання їх досягнень та методів можливо тільки на загально філософському рівні.

Зв'язок роботи з науковими програмами, темами. Проведене дослідження є складовою частиною плану НДР кафедри ДАС і М ПолтНТУ.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Більша частина розглянутих праць дає розгорнутий опис естетичних теорій у хронологічному порядку (Ф.Лосев, В. Шестаков, В.Бичков, Ю. Борев) [1-3, 5-10]. До праць, присвячених розгляду понятійного апарату естетики, відносяться «Історія шести понять» В. Татаркевича [4] та ін. [8,10]. Аналізуючи історію виникнення і становлення поняття Прекрасного, В. Татаркевич робить висновок про те, що в теоріях фігурує три рівні Прекрасного: в широкому сенсі (моральне прекрасне), в естетичному сенсі (все те, що викликає естетичне переживання) та у вузькому сенсі (форма, що візуально сприймається). У роботі В. Бичкова зроблена спроба

дати визначення Естетичного, однак саме визначення звелось до виявлення та перерахування ознак естетичного переживання [5]. В праці Ю.Борєва виконана класифікація теорій Естетичного, в результаті чого виділено п'ять моделей Естетичного [6]. Виявлені моделі були взяті за основу в даному дослідженні, уточнені і проаналізовані. У праці вітчизняних дослідників [7] естетика розглядається як наука про становлення й розвиток чуттєвої культури людини. Констатуючи складність визначення предмета естетики, в праці розглянута історія його становлення. Також визнано, що категорії естетики виступають змістом конкретної естетичної теорії, тому сама система категорій є мінливою конкретно-історичною єдністю і має культурно-регіональні та національні особливості.

Незважаючи на велику кількість теоретичних і історичних робіт з естетики, В. Бичков визнає, що на даний час в науці склався парадокс: категорія Естетичного, що є предметом науки, не має однозначного і повного визначення [5]. Також сучасна некласична естетика відмовилась від концепту Прекрасного як визначального принципу всієї художньої активності Людини, але альтернатива цій категорії ще не з'явилася. Мистецтво сьогодні сприймається як різноманіття суперечливих практик людини, межі яких не визначаються чіткими критеріями. Не заперечуючи ролі процесів соціо - історичної динаміки, процесів глобалізації культури, впливу ринкових механізмів і маскультури, слід визнати, що головним все одно залишається завдання розкриття внутрішньої, іманентної природи естетичної діяльності Людини.

Враховуючи вищевикладене необхідно попередньо розглянути естетичні теорії та моделі Прекрасного, які склалися в історії філософії й естетики, що і становить мету даної статі.

Виклад основного матеріалу. Категорія Естетичного була освоєна як самостійна в естетиці тільки в другій половині ХХ століття (Л. Столович, В.Ванслов, Ю. Борєв та ін.). Естетичне виступає мета категорією, найширшою і фундаментальною категорією естетики, в якій відбивається те спільне, що притаманне «прекрасному», «потворному», «піднесеному», «низькому», «трагічному», «драматичному» та іншим естетичним властивостям життя і мистецтва. Всі концепції Естетичного, що були висунуті в історії естетики та філософії, Ю.Борєв зводить до п'яти моделей. Концепції Прекрасного виступають частиною цих моделей [6] (рис.1).

Перша модель Естетичного - *об'єктивно-ідеалістична*. Естетичне - результат одухотворення світу Богом або абсолютною ідеєю, а прекрасне - це світло Бога на конкретних речах і явищах (*Тертуліан I ст., Фома Аквінський XIII ст., Франциск Ассизький XIII ст., Гуго Сен-Вікторський XII ст.*) або втілення абсолютної ідеї (*Платон V ст. до н.е., Гегель XVIII ст.*).

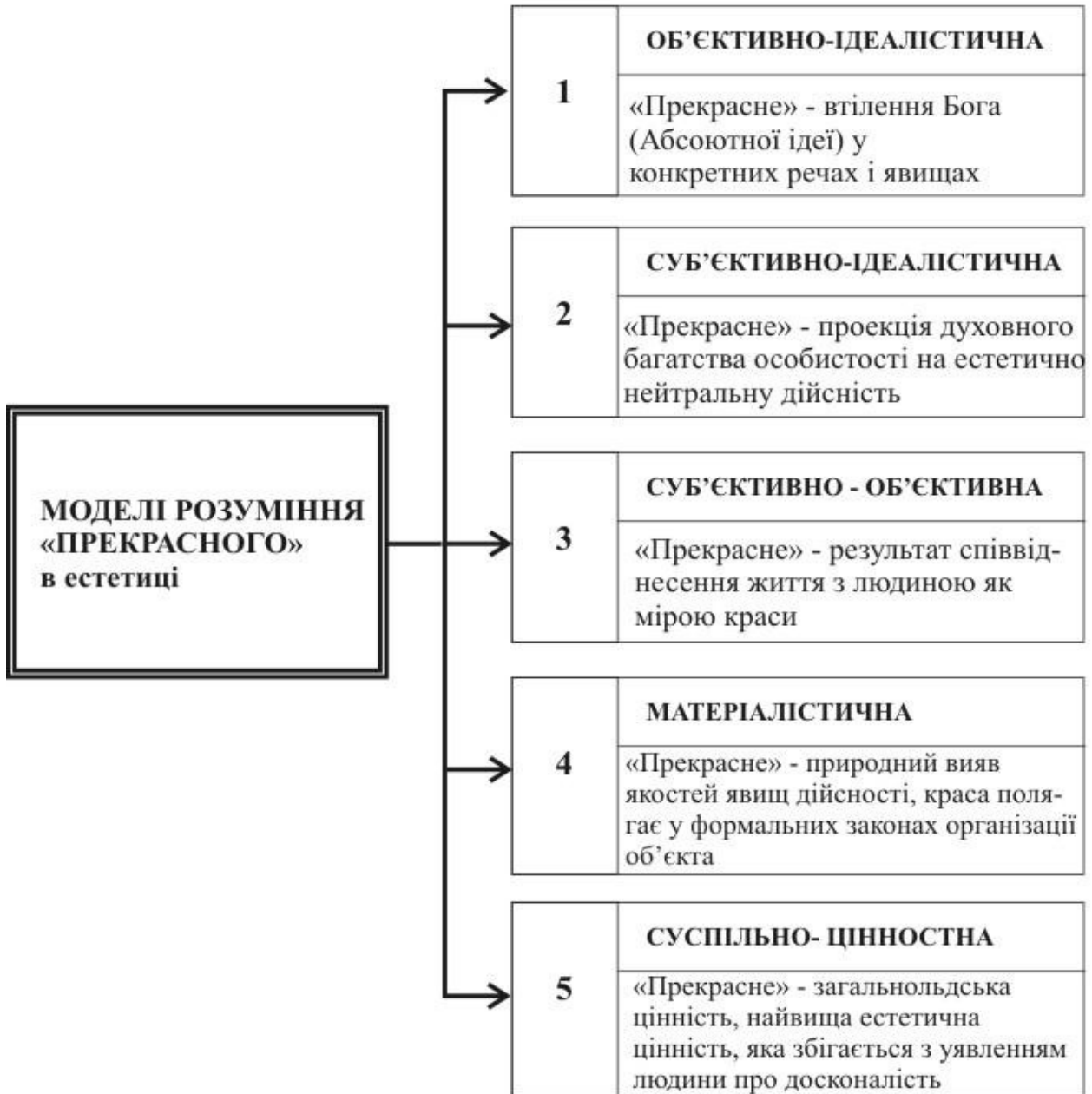

Рис. 1. Моделі розуміння Естетичного і Прекрасного в естетиці

Друга модель Естетичного - персоналіська, *суб'єктивно-ідеалістична*. У цій моделі *Естетичне* - проєкція духовного багатства особистості на естетично нейтральну дійсність, а *Прекрасне* не має об'єктивної основи (Д. Юм XVIII ст., Т. Ліннс XIX ст., Ш. Лало, Е. Мейман, Ж. Поль, Б. Кроче, Н. Гартман, XIX- XX ст.). Дійсність естетично нейтральна, а джерело її краси - у душі індивіда (Т. Ліннс, Ш. Лало, Е. Мейман), вона виникає завдяки «запозиченню», «позичанню» (Ж.Поль), «вчувствованию» (рос.), «відчуванню» (Т. Ліннс, Б. Кроче), «просцюванню» (Н.Гартман) духовного багатства людини на

дійсність; а краса - результат інтенціонального сприйняття предмета суб'єктом (Ф.Брентано, А. фон Мейнонг, XIX-XX ст.).

Третя модель естетичного - дуалістична, **суб'єктивно-об'єктивна**. Естетичне виникає завдяки єднанню властивостей дійсності і людського духу (Аристотель IV ст. до н.е., Сократ V-IV ст. до н.е., Леонардо да Вінчі XVI ст., В. Єрмілов, М.Каган, XX ст.). Цій моделі естетичного відповідають такі моделі Прекрасного: Прекрасне є результат співвіднесення властивостей життя з людиною як мірою краси (Аристотель); або з практичними потребами людей (Сократ, у XX ст. - Сімонов П.В.); або зустріч суб'єктивної та об'єктивної гармонії, гармонії душі і пропорційності самих об'єктів (Леонардо да Вінчі); гармонії індивіда з об'єктом (Грузенберг С., XIX-XX ст.).

Четверта модель Естетичного - **матеріалістична**, природна. Естетичне і прекрасне - природні властивості предметів, такі ж, як вага, колір, симетрія, форма (Д. Дідро XVIII ст., Л. Фейєрбах XIX ст., представники формальної естетики, радянські філософи І. Астахов, М. Овсянніков, Н. Дмитрієва, XX ст.). Представники формальної естетики і мистецтвознавці, що орієнтувалися на них (І. Герbart, Р.Ціммерман, Е. Ганслік, К. Фідлер, А. Гільденбрандт, А. Рігель, Г. Вельфлін, XIX ст.), стверджували, що краса полягає у формальних законах організації об'єкту - в ритмі, пропорціях, колірних відносинах, законах композиції, структурних принципах зорових і звукових форм тощо.

П'ята модель Естетичного - **«суспільна» концепція** (Ю. Борєв, 2004р.). Естетичне з'являється завдяки діяльності людей, що втягує все в світі в сферу людських інтересів і ставить все в певні відносини до людства. Тоді Прекрасне - це явища з їх природними якостями, що втягнуті людською діяльністю в сферу інтересів особистості та набувають позитивну цінність для людства як роду [6]. В п'яту модель естетичного вписується і конвенціональність краси у Фр.Ніцше (XIX ст.), і інституційний підхід Ю. Сепанмаа (XX ст.), в яких Краса виступає результатом суспільної угоди людей.

У першій моделі питання існування естетичних властивостей не піддається сумніву, оскільки Бог (ідея) вічний і одушевляє все живе і неживе. Прекрасне, таким чином, абсолютно й вічно, існує незалежно від людини. У цій моделі з'являється ієрархія Прекрасного, а ідеалістична основа моделі не завадила до естетичних якостей відносити такі властивості об'єктів: ясність, цільність і пропорції (Фома Аквінат XIII ст.); світло і гармонію («Ареопагитики» VI ст., Ульріх Страстбурській, XIII ст.); відповідність частин, колір і ритм (Аврелій Августин IV ст.); єдність множинного (Микола Кузанський XV ст.). Друга модель питання про об'єктивне існування естетичних властивостей вирішує негативно: тут суб'єкт виступає джерелом

естетичних якостей. Як вважає В. Борєв, в цій моделі губляться критерії оцінки [6]. Будь-які матеріальні властивості об'єкта можуть виступити в якості естетичних, а передбачити естетичну оцінку об'єкта стає неможливим. Але це найпоширеніша модель естетичного за кордоном в ХХ столітті. В одвічній опозиції *індивід - суспільство* ця теоретична модель керується мірою індивіда. І, звичайно, ж у цієї моделі не може бути й мови про будь-які абсолютні якості, «теплород» краси. Модель дозволяє пояснити розбіжність естетичних уподобань людей, зміну естетичних смаків особистості. Другий моделі дещо протистоїть четверта модель естетичного, в якій носієм естетичних властивостей виступає об'єкт. У четвертій моделі ігнорується суб'єкт сприйняття, тому нею не пояснюються відмінності в естетичних смаках людей, естетичне в сфері соціального життя, зате можливим стає визначення загальних позачасових властивостей, що визначають позитивну естетичну оцінку об'єкта. Ю. Борєв виділяє ще кілька протиріч цієї моделі: якщо естетичне є властивістю природи (як її фізичні або хімічні властивості), то вивченням його повинні займатися природничі науки, а виміряти красу можна фізичними приладами [6]. Але матеріалістична модель залишається основною в науковому матеріалізмі, спеціальних наукових дисциплінах (практичній естетиці, архітектурі і містобудуванні та ін.), а до вивчення естетичних явищ вже залучено і фізичні прилади, наприклад, в нейроестетиці. Модель спирається на єдність законів розвитку і функціонування природи, людини і суспільства (Кібаліон, холізм, концепція глобального еволюціонізму), а універсальним законом Краси у цій моделі часто виступає - золотий перетин як світова константа (А. Цейзінг, Р. Ціммерман, Г. Тімердінг, Е. Сорока). У п'ятій моделі Естетичного вирішується проблема походження естетичних властивостей. «Завдяки тому, що людська діяльність втягує предмети у сферу інтересів людей, предмети знаходять об'єктивні, народжені суспільством властивості. Естетична цінність предмета залежить не тільки від його природних якостей, а й від тих суспільних обставин, в які предмет включений»[6]. Отже, пропонується тут модель Естетичного трактується як цінність предметів для людства як роду, що з'єднує естетику з аксіологією та етикою. Суспільну модель в якійсь мірі можна вважати опозиційною до другої, бо вона дещо ігнорує окремого індивіда. Третя модель естетичного, розглядаючи естетичне як суб'єкт-об'єктне відношення, говорить скоріше про умови виникнення естетичних відносин.

Слід уточнити, що моделі Прекрасного спираються на різні філософські позиції (типи філософствування). Вони породжені різними вихідними філософськими системами, більшість їх понять історично конкретні. Але якщо розглянути визначені моделі з позицій системності естетики та її історичного розвитку, простежуються певні закономірності. Естетичне - це відношення між

об'єктом і суб'єктом, тому, по-перше, слід розглянути в повній мірі суб'єкта естетичних відносин; по-друге, необхідно визначити об'єкт естетичних відносин, що виступає предметним полем естетики як наукової дисципліни; по-третє, розглянути естетику у історичному розвитку.

Масштабні рівні естетики співвідносяться з трьома різними ієрархічними *суб'єктами*: *людство, суспільство і людина*. Різні масштаби відповідно базуються на різних мірах естетичного (рис.2).

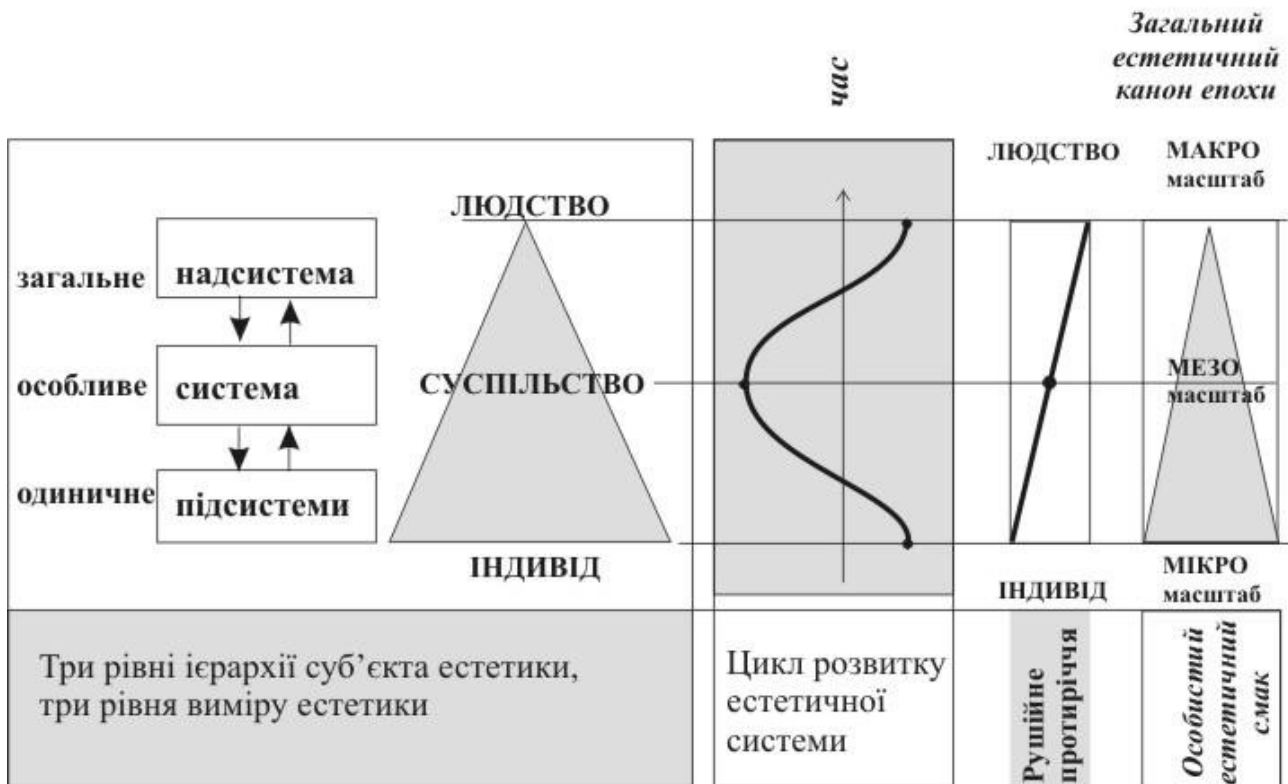

Рис. 2. Суб'єкт естетичних відносин в естетиці

Існує міра людського роду, і вона відповідає макромасштабові. Існує індивідуальна міра людини, особиста міра, яка характеризується мікромасштабом. І людство, і людина - це константи історії, вони не змінюються в сьогоденні принципово. Сьогодення ж належить суспільству. Суспільство є складною системою, частиною якої виступає менталітет як особливий історичний продукт нерозривного з'єднання психічного і соціального. Суспільство - системна середина ієрархії, що відповідає мезомасштабові. Суспільство базується на співвідношенні міри людства і міри особистості оскільки власної міри не має [9]. Як вважає Н. Александров, цикли розвитку естетики як науки, відображаючи великий цикл культурного життя суспільства, починається з макромасштабу (людство та його родова роль в

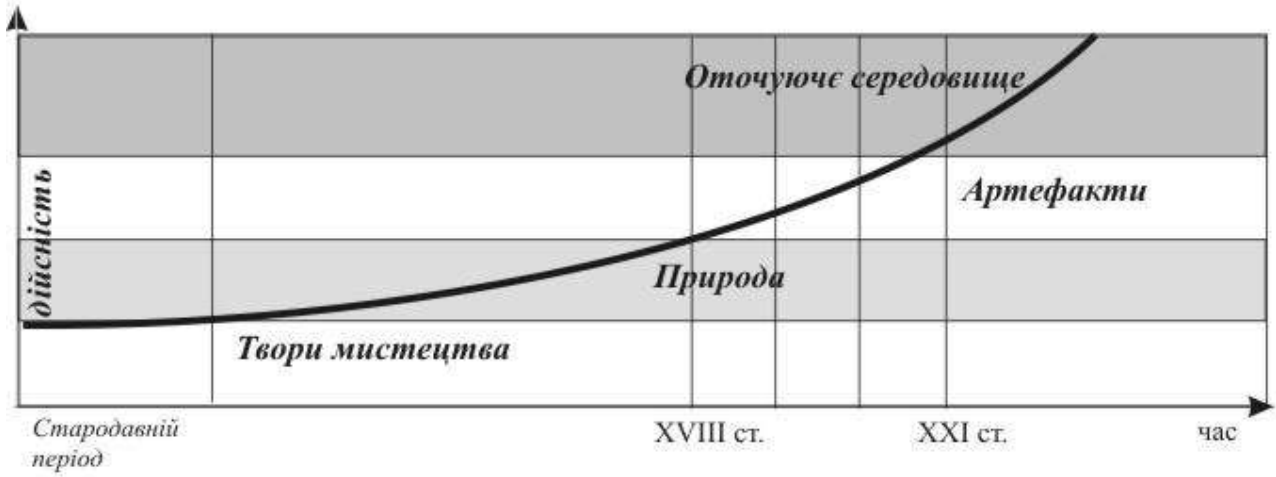

Рис. 3.1. Розширення предмета естетики в ході її виникнення, становлення і розвитку

Рис. 3.2. Модель змісту предметного поля естетики (за матеріалами Н. Александрова)

<i>Естетика дійсності</i>	Світ, Природа, Космос та прояви світу як естетичні феномени	<i>Рецептивна естетика</i>	Естетичне сприйняття та функціонування твору
<i>Естетика мистецтва</i>	Твори мистецтва, художня діяльність	<i>Технічна естетика та дизайн</i>	Вироби промислові, техніка та всі інші артефакти, як штучно виготовлені предмети або явища
<i>Теоретико-інформаційна естетика</i>	Естетична інформація та її особливості	<i>Практична естетика</i>	Природне середовище, штучне середовище, поведінка людей та їх відносини, побут, наукова творчість, спорт, свята, ритуали, ігри

Рис. 3.3. Проблемне поле сучасної естетики та предмети вивчення (за матеріалами Ю. Борєва)

Рис. 3. Об'єкт естетичних відносин як предмет вивчення естетики

Естетичному), продовжується в мезомасштабі (естетичні модифікації як відображення стану рухомої міри суспільства), а завершується в мікромасштабі (естетичне зсередины людини) [9]. Межи двох мір, верхньої та нижньої, оформляються в історії як загальний канон і особистий смак (див. рис. 2). Всередині кожного циклу розвитку науки змінюється масштабність і пропорції двох мір. В циклі виділяються три етапи розвитку: становлення, рівновага, деградація, в кожному з яких присутні всі міри естетичного, але одна з них домінує. Родова міра людства домінує на початковій стадії циклу, в середині спостерігається домінування міри суспільної, а індивідуальна міра переважає на завершальній стадії. Історичний аналіз розвитку культури з XVII по XX ст., проведений Н.Александровим, дозволив визначити загальні тенденції кожного з етапів. Першому етапу притаманні глобальність ментальних хронотопів, встановлення суспільних норм (соціальна нормативність) та пошуки нових канонів в мистецтві. На другому етапі домінують питання змісту твору, розвивається теоретична і діяльнісна естетика. Третій етап відрізняється увагою до форми художнього твору, мікромасштабом, межа якого пов'язана з людиною, прикладним характером естетичної науки в цілому, а також відкиданням сформованих канонів [9].

Також ми спостерігаємо розширення об'єкта естетики в ході її розвитку від творів мистецтва до оточуючого середовища, від матеріального до віртуального світу, що в свою чергу, викликає формування нових напрямків в естетиці (рис. 3). Виходячи з системної ієрархічності суб'єкта естетики, місце кожної із зазначених моделей Естетичного можливо представити наступним чином (рис. 4). Перша та четверта моделі Естетичного співвідносяться з об'єктом естетики, зосереджуючи на об'єкті головну увагу та виділяючи естетичне в об'єкті як фізичні якості. Історично в цих моделях об'єктом естетичних відносин виступали твори мистецтва, а потім природа. З розширенням об'єкта естетичних відносин до середовища, сформовані поняття та теорії почали вимагати корективів. Розглядати об'єкт окремо від суб'єкта і його природи стало непродуктивним. А концепт Прекрасного почало витісняти більш ширше поняття Естетичного. П'ята та друга моделі співвідносяться з суб'єктом естетики, але належать до різних ієрархічних рівнів, друга модель естетичного – це рівень окремої особистості, а п'ята відповідає мезо- та макромасштабові Естетичного, суспільству та людству в цілому. Третя модель Естетичного поєднує суб'єкта і об'єкта у естетичних відносинах, спираючись на природні особливості людини.

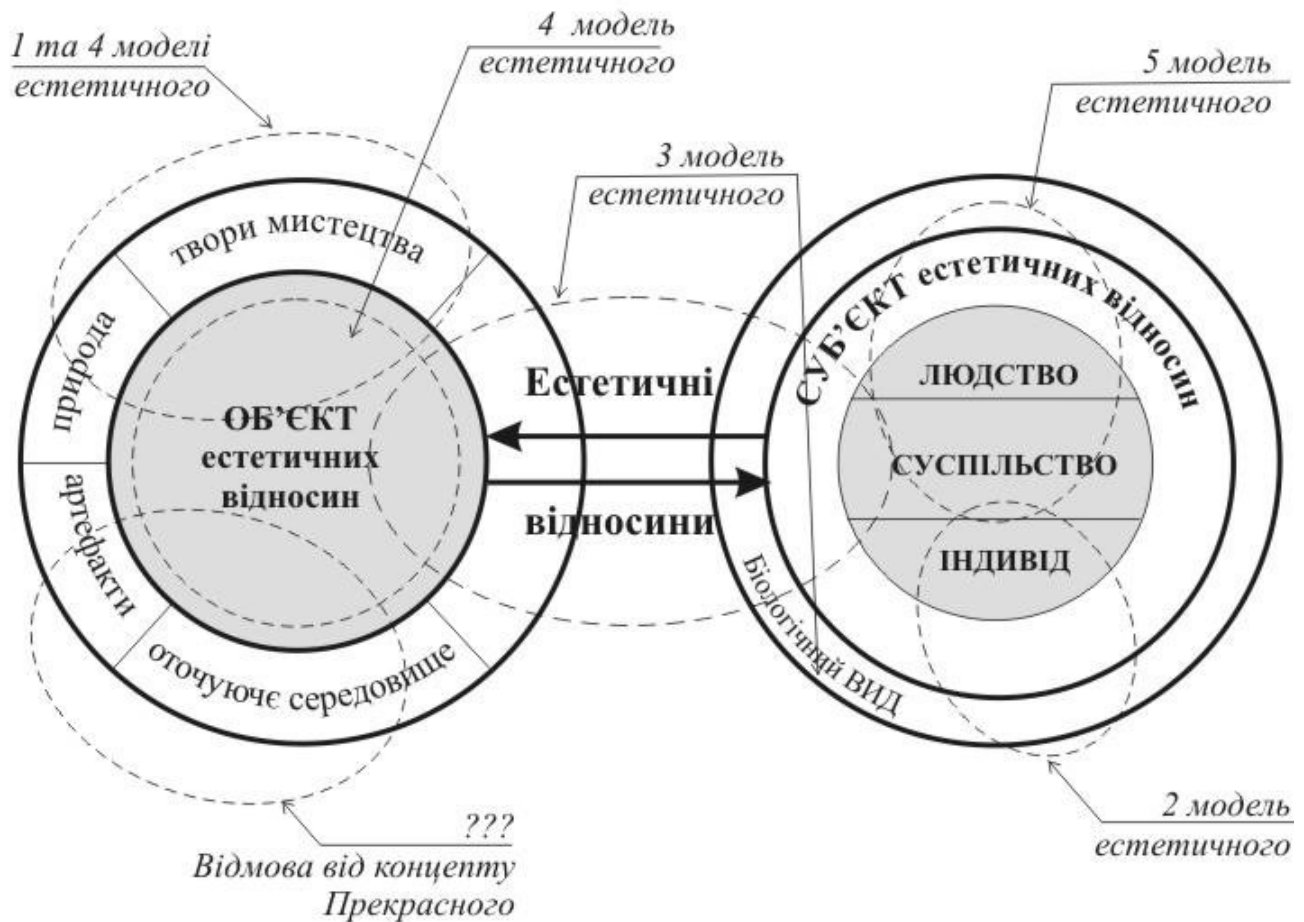

Рис. 4. Облaсті визначених моделей Естетичного у співвідношеннях суб'єкта і об'єкта естетики

Висновки. Таким чином, на підставі проведеного дослідження слід зазначити:

- історичні моделі Естетичного співвідносяться з різними ієрархічними рівнями суб'єктів, різними об'єктами естетичних відносин та мають різні міри. Лише розгляд їх в системній цілості формує розуміння цілого, розуміння Естетичного як нового цілого, що є більшим ніж сума окремих частин (масштабів і мір);
- на мезомасштабному рівні естетичної системи Естетичне невід'ємно від ціннісних категорій суспільства і людства, а естетика поєднується з етикою. Цінності транслюються суспільством в індивіда, трансляція цінностей - це комунікаційний процес;
- в розвитку людства простежуються естетичні ритми. Циклами розвитку культури (і естетики в тому числі) рухають протиріччя, спектр яких в історії досить різноманітний: суспільство - індивід, раціональне - чуттєве, порядок - хаос, регулярність - ірегулярність, форма — зміст, природа - штучна природа, природа - людина та ін.

Завдання розкриття внутрішньої, іманентної природи естетичної діяльності Людини потребує розгляду суб'єкта естетики не тільки як соціальної системи, але і як біологічної системи. Третю моделлю Естетичного були закладено антропологічні основи естетики, вивчення яких і становить **перспективу подальших досліджень.**

Література

1. Лосев А.Ф. История античной эстетики. Итоги тысячелетнего развития / Лосев А.Ф.– Книга 1. – М.: Искусство, 1992. – 656с.
2. Лосев А.Ф. История античной эстетики. Итоги тысячелетнего развития / Лосев А.Ф.– Книга 2. – М.: Искусство, 1994. – 604с.
3. Шестаков В.П. История эстетических учений: учебн. пособие / В.П. Шестаков – М.: Книжный дом ЛИБРОКОМ, 2009. – 408с.
4. Татаркевич В. История шести понятий: Пер. с польского Б. Домбровского / Татаркевич Владислав. — М.: Дом интеллектуальной книги, 2003. — 374с.
5. Бычков В. Эстетика: Учебник / В.В.Бычков. – М.: Гардарики, 2004. – 556с.
6. Борев Ю. Б. Эстетика: Учебник/ Ю.Б. Борев.– М.: Высш. шк., 2002. – 511с.
7. Эстетика: Підручник/ Л.Т. Левчук, В.І. Панченко, О.І. Оніщенко, Д.Ю. Кучерюк. – 2-ге вид., допов. і переробл. – К.: Вища школа, 2006. – 431с.:іл.
8. Лозовой В.О. Філософія. Логіка. Етика. Естетика: підруч. для студ. вищ. навч. закл./ В.О. Лозовой, С.М. Пазиніч, О.С. Пономарьов. – Х.: Право, 2009. – 578с.
9. Александров Н.Н. Эстетика. Курс лекций. – М: Издательство Академии Тринитаризма, 2011. – 365с.
10. Хамитов Н., Крылова С., Минева С. Этика и эстетика. Словарь ключевых терминов./ Хамитов Н., Крылова С., Минева С. – К.: КНТ, 2009. – 336с.

Аннотация

В статье рассматриваются концепции Эстетического и Прекрасного, которые были сформированы в истории философии и эстетики. Субъект эстетики рассмотрен с системной точки зрения, определены типы объектов эстетики, что позволило уточнить типологию моделей Эстетического и выявить их место и масштаб в общей системе эстетических отношений.

Ключевые слова: Эстетическое, Прекрасное, объект эстетических отношений, субъект эстетических отношений.

Annotation

The article deals with the concept of aesthetic and beauty, which were formed in the history of philosophy and aesthetics. Subject to consider the aesthetics of the system point of view, defined object types aesthetics, which helped clarify the typology of models of aesthetic and identify their location and scale in the overall aesthetic relations.

Keywords: Aesthetic, Beautiful, aesthetic object relations, subject of aesthetic relations.